

mesterség a nyakig eladósodott Románia minden anyagi problémáját megoldja, s beարyozza ő és elvtársai nagy-dák álmait... De nem így történt.

Bár aránylag sokan kezdtek újra aranyat mosni Erdélyben, s közülük is a legtöbb cigány volt, a mosott, szebbik nevén „sárarany” nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A túlzottan szigorú ellenőrzés, a hatóságok bizalmatlansága és az arany igen alacsony felvásárlási ára lehetetlenné tette az ősi mesterség újjászületését...

Azután meg csakhamar elterjedt a híre, hogy az új erdélyi cigány aranymosók ahelyett, hogy az arra kijelölt helyeken leadnák kimosott aranyukat, kicsempézik azt az országból. Ceaușescu azonban határozott „ember” volt, s nem hagyott magával kukoricázni! Egy újabb rendelettel betiltotta az aranyosást.

Az illetékes szervek nálunk is gondoskodtak róla, hogy már a Rákosi-rendszerben elvegyék az öreg aranyászok kedvét az aranyosástól, s így lassan itt is feledésbe merült az ősi mesterség, mesévé halványultak azok a szorgalmas férfiak, akik nem a földből, hanem a vízből termelték ki kenyérüket. S ma már – az illetékesek közül is – egy tudós szakemberhez egyáltalán nem illő, fölényes kézlegyintéssel intézik el ezt a témát. Éppen csak ki nem mondják, hogy „Nem lehetett az aranyosás komoly dolog, ha cigányok is foglalkoztak vele!”

Pedig már a rómaiakat jóval megelőző időkben is komoly dolog volt, meg a honfoglalás után is. Őseink nagy gondot fordítottak a folyóink főenyéből mosott aranyra akkor, amikor még Európa leggazdagabb aranybányáit mondhattuk magunkénak! Hiszen még a múlt század végén a világ aranyának csaknem nyolcvan százaléka nem bányászott, hanem mosott arany volt!

N. László Endre

Reformáció és rekatolizáció a törökkori Dráva-melléken

A horvát papok ténykedéséről a Dráva mentén (somogyi részek, Szigetvár alatt) horvát és latin nyelvű írásos feljegyzések a XVII. század elejétől szólnak. A pécsi püspökök a török uralom idején (1543–1686) nem a püspöki székhelyről irányították egyházmegyéjüket, hanem lakhelyükről, így gyakorta Zágrábból is. Az oszmán-török megszállás éveiben nemcsak Pécsen és környékén, hanem Szigetvár vidékén, a Dráva mentén, valamint belső Somogyban is megnőtt a horvát lakosság száma, s a katolikus hívők lelki gondozását a boszniai ferencesek mellett világi papok (horvátok és magyarok) látták el, valamint a vatikáni megbízottak, főként a hódoltság területén missziót teljesítő jezsuiták. Benedikt Vinkoviae, azaz Vinkovics Benedek címzetes zágrábi püspök (1637–1642) előbb elnyerve a pécsi püspöki méltóságot (1630–1637) a török megszállta területeken, s az igen csak megfogyatkozott magyar papjaival magyar nyelven, míg a horvát papokkal horvátul és latinul folytat levelezést. Am előtte a lelkes reformátor Sztárai Mihály tevékenysége folytán Tolnában, Baranyában és Somogyban – 1540–1570 között – csaknem kétszáz község tér át a református vallásra, azonban kevésbé ismert, hogy a Dráva menti (akkor Somogy megyei) időközben „elszlávosodott” települések lakói is felvették az új vallást. A katolikus lelkipásztori szolgálat ellátására és gyakorlására Vinkovics püspök horvátul tudó papokat küld a fennhatósága alá tartozó pécsi egyházmegye területére, valamint licenciatúsokat (laikusokat) nevez ki a települések megüresedett lelkipásztori helyeire.

Vinkovics Benedek a pécsi püspökség területén nyolc világi pappal rendelkezik; kettő kivételével horvátok voltak. Tevékenységük hatalmas területekre kiterjedően nem kis feladatát rótt pásztorálásukra. Vidoczi Fabian – így írta alá a nevét – káplán a szigetvári egyházkerületben gyakorolta hivatását egészen Kanizsáig bezáróan, beleértve a Kaposvár és a Balaton környéki részeket is.

A kaproncai szabad terület Sigetec vajdája 1639. január 4-én fordul a pécsi püspökhöz Vinkovics Benedekhez, a jobbágyok tizedfizetési kötelezettsége ügyében. *Uraságod írja, hogy Szent Márton Vaskából (a mai Felsőszentmárton – F. Gy.) két jobbágyot küldjek el uraságodhoz Zágrábba, azonban el kell mondanom: e birtok nincs Légrád alatt a Dráva mellett, hanem Sziget (Szigetvár – F. Gy.) alatt két nagy magyar mérföldnyi távolságra, Koprivnicától (Kapronca – F. Gy.) pedig úgy húsz nagy mérföldnyire, s ezért lehetetlen az adó mindenkor behajtása mindaddig, míg az erdő és a ligetek ki nem zöldellnek. A hajdúknak az adó behajtásáért minden személy után 12 forint jár...*

A levélben megfogalmazottak némiképpen magyarázatra szorítkoznak. Vinkovics Benedek pontosan nem is tudja, hogy egyházi birtoka mely részén található Felsőszentmárton. A lakosság a földesúri kötelezettségének nem tud eleget tenni már másfél éve, azaz nem fizeti időre az esedékes tizedet, csak 1639 tavaszára tudják előteremteni a szükséges pénzt, a miholjái vásárt követően. A Felsőszentmárton és Szentbordás közelében lévő többi falu népei a töröknek is adóznak, mivel hódoltság területen helyezkednek el.

Vinkovics Benedek elsőrendű érdeke nemcsak a tized behajtása, hanem a katolikus hitélet megerősítése és támogatása volt. (Zágrábi püspökként nevéhez kapcsolódik a horvátországi rekatolizáció.) A turbéki plébánián székelő Vidoczi Fabian Vinkovics püspök kérésére ellátogat Szentbordásra, ahol maga köré gyűjtve a szomszédos horvát falvak előljáróit, püspökének hosszabb levélben számol be a tapasztalatról. Levelét felsőszentmártoni jobbágyok viszik Zágrábba, amire Vinkovics tíz nap elteltével már válaszol is. Vidoczi katolikus pap 1640. május 10-ei keltezésű horvát nyelvű levele többek között tartalmazza: *A környező falvakból eljöttek testvéreink és a szentborbási aposztata Filip nevezetű barát, aki valamikor a Szent Ferenc-rend szerzetese volt, s itt hét évig misézett, most pedig megnősült és gyermekei vannak Szentborbáson, a nyolcadik szláv faluban, ahol kálvinisták módjára tartja a misét...*

Vidoczi „szláv” falvakban élő „tót” kálvinistákról ír, alattuk horvátlakta települések értelmezendők, s minden bizonnyal az időközben elhorvátosodott magyar lakosság is. Katolikus papok hiányában az eltelt száz évben e részeken egészen új körülmények teremtődtek. A Dráva menti horvát lakosság 1633-ban tért át az új vallásra, jóval Sztárait követően, de nem teljes mértékben.

A török nem avatkozott be a lakosság hitéletébe, számára az adók pontos betartása volt a legfontosabb.

Katolikus papok hiányában a licenciátusoknak, azaz a laikusoknak megnőtt a szerepük. Ők olvassák a Szentírást a templomban, fiatalokat esketnek és halottakat temetnek. Valójában, az eltelt időszak – katolikus papok hiányában – vallási tekintetben is kettős állapotok meglétére utal. A lakosság ha csak rövid időre is – vélhetően hét évre – veszi fel a református vallást, s nyomban rá – a XVII. század negyvenes éveitől – a rekatolizáció folyamatának lehetünk tanúi. A nagy kockázatot magára vállaló Vidoczi káplán a Dráva mente lakosságára vonatkozó második levelében Vinkovics püspöknek Andrija Krizsant ajánlja figyelmébe.

A török hatóság azonban „valami módon” mégis értesült Vidoczi tevékenységéről és a Szigetvár melletti turbéki plébániát a szigetvári szpáhi és a bég katonái feldúlták, ahol megtalálták Vinkovics Benedek püspök levelét, ami akkor felért egy halálos ítélettel. *A szigetvári zahimi szpáhi és agák amikor megtudták, hogy Vaska sz. Mártonban jártam, s hogy az összes falvak lakói összegyűltek előttem, látogatásomat rossz tettnek véltve nagy rosszat cselekedtek reám nézve, a török császárság hitetlen árulójának neveztek...amiért karóbahúzás járt. A török kételkedett abban, hogy a káplán felsőszentmártoni látogatásának célja a katolikus vallás erősítése lett volna, hanem amire igen érzékenyen reagáltak, hogy azon összes falvak lakóit összeírjam és kétszeres harácsot rójak ki rájuk, mind annak előtte volt. A három kontinensre kiterjedő török birodalom fenntartásához – nagyszámú katonaság, hivatalnokok stb. –, szükség volt a rendszeresen szedett adókra. Az oszmán-törökök nagyon is tisztában voltak azzal, hogy a Dráva mente lakossága nemcsak nekik adózik, hanem egyúttal volt magyar, illetve horvát földesurainak is. Azonban azokat az időket sem jellemezte más, mint a megvesztegetés, aminek fejében a török vezetők szemet hunytak bizonyos dolgokra. Az aga Vidoczi védelmében kimondja: *E szegénynek, aki már hét éve közöttünk él, azon egy levélen kívül, amivel a Podravinaba (Dráva-mellék – F. Gy.) ment, semmilyen más bűnét nem ismerjük, rosszat nem cselekedett, ezért kis büntetés fejében szabadon engedjük...* A büntetés 142 forintot tesz ki, amit Vidoczi lelkipásztor nem tud kifizetni, hanem a szigetvári katolikus hívők a töröktől meg-*

kölcsonzik az összeget, s átadása fejében papjuk kiszabadul a börtönből. A török szabadon engedi Vidoczit, de további büntetésként a területét többé nem hagyhatja el.

Vidoczi levele utóiratában Vinkovics püspöktől Andreas Krizsan számára szláv concionatort kér, ... *amennyiben nem lenne, akkor diák nyelvűt...*, azaz latint, ugyanis ..*szegény, ezen könyvekből sok eltévelyedett lelket majd visszatérít a jó útra. De ha meg lenne a legendam sanctorum (a szentek élete – F. Gy.), azzal se rövidítse meg vele, mert abból, mint egyetlen más szerzőtől sem, az egyszerű emberek között sok jót cselekedhet...* Horvát nyelvű levelét így írja alá Vidoczi Fabian káplán a Sziget mellett lévő Turbékon.

A horvát könyveket a horvát anyanyelvű hívők rendszeresen használhatták, mármint írástudó papjaik, laikusaik révén és közvetítésével. Valószínűleg igen népszerűek lehettek, s szellemi épülésükre szolgáltak, valamint templomi énekek begyakorlását is lehetővé tették.

A papok Zágrábból történő küldését lehetetlennek tartja a püspök: *innen nem szívesen mennek a tót lelkészek török földre... a zágrábi püspökségem területére...* Vidoczi javaslatát elfogadva Vinkovics pécsi püspök a szentmártoni plébánia vezetésével Krizsant bízta meg, aki miután szolgálata az adott plébánián lejárt, azonnal betölti a tisztséget. A püspök Krizsan Andrással 15 arany dukátot küld Vidoczi megsegítésére, amely önkéntelenül jelenleg negyvenöt dukátot ér...

A felsőszentmártoni plébánia 1642. június 10-én keltezett levelében kéri Vinkovics püspök urat – immár öt éve nem pécsi, hanem zágrábi püspök! –, hogy ismét hosszabbítsa meg az adótartozás fizetésének határidejét, amit a török nyomás és adók behajtása, valamint más nyavalyák miatt nem tudnak határidőre átadni. Ám reménykednek, ugyanis *közeleg Illés napja és az eszéki vásáron megvesszük és szépen, becsületesen elhozzuk...* a tartozást. A Vaska Szentmárton-i egyházközség a levél utóiratát ekképp zárja: *...alázattal esedezünk Isten nevében, védelmezzon meg bennünket, hogy valamennyien asszonyainkkal és gyermekeinkkel ne pusztuljunk el a törökök és árulók által...*

A lakosság, mint tapasztaltuk eddig, kettős adófizetőnek bizonyult, emellett a őrőevaci (györgyvári) hajdúk Szent Mártonból *három lovat és négy csikót* Kaproncára elhajtottak, majd onnét is ellopták, habár a mártoniak minden időben a koprivnicai kapitány úrnak és a vajdáknak, egyben a györgyvári vajdáknak ajándékot és minden tiszteletet megadnak, ahogy mindig elhozzák az adót, és rajtam keresztül azt befizetik. A szabad területek végvári katonasága zsoldpótlóként a török-oszmán megszállás alatti részekben földesúri megbízatásként – pénz fejében – szedi az adót, tetejében saját szakállukra további jövedelmekre tesznek szert erőszakkal: *ezeknek a mártoniaknak, úgymint nekem is tűzzel fenyegetőznek...*

Állandósulnak a katonák akciói: *néhány vitéz harcosunk a nagy forráság következtében meghalt, ketten pedig a török keze által lettek halálukat, míg a többiek egészségesen visszatértek, a töröknek hétszáz pénzt elvéve, sok kárt okozva, amilyeneket ők is okoznak a mi határőrvidékünkön...* A fegyveres betörések, rablások leginkább a békés lakosságot érték.

Az új püspökök – a pécsieket és zágrábiakat egyaránt figyelembe véve – alatt a Dráva menti horvát és magyar jobbágyok helyzete semmivel sem változott; a terhek tovább nőttek, a légrádi haramiák (hajdúk, uszkocik) fosztogatásai gyakoribbakká lettek, az adófizetés egyre nehezebbé vált. Krizsan írja levelében: *...védjén meg uraságod ettől a sokaságtól, akik minden oldalról nyúznak bennünket, bírságnak és büntetnek, és olyasmit is követelnek tőlünk, amit sem mi, sem apáink, sem nagyapáink nem adtak és nem fizettek előtte...*

A zágrábi püspöknek a csaknem tíz falu lakói 80 aranyforintot fizettek évente, ami csinos summának számított. No meg, vélhetően, még egyszer ennyit, ha nem többet, a töröknek is. Ehhez vegyük még hozzá a végvári katonák fosztogatását, s nem kell csodálkoznunk, hogy a lakosság egyre kisebb létszámra zsugorodott össze ezekben a Drávához közel eső falvakban, illetve voltak, amelyek teljesen elnéptelenedtek. A terhek tovább nőttek: a mártoniak esetében, akik a légrádi hajdúknak elvették a liztet és szolgálatot teljesítettek (vármegerősítéseket végeztek).

Krizsan laikus létére megtanult latinul, ugyanis 1653. július 15-én keltezett levele utóiratában Petretics Péter püspöktől horvát nyelvű *posztillikelet* kért. Tájékozottságára vall, hogy Petretics püspökről azt írja, hogy ő már egy ragyogó csillagot hazánk, Horvátország és Szlavónia egére felemelt. E ragyogó csillag a *Sveti evangelium*, azaz a Szent evangélium, amelyet a jezsuita Miklouš Krajačević nyomtatott ki Grácban (1651) „szláv szavakkal”,

pontosabban, horvát nyelven. Az Evangélium a szentmise szolgálatára készült, rövid magyarázatokkal és katekizmussal kiegészítve. *Minden nép a saját nyelvében virágzik, csak mi szenvedünk hiányt* állapítja meg Krizsan, aki *...az égre Napot kíván, amely beragyogja Horvátország és Szlavónia égét*, azaz horvát nyelvű katolikus liturgikus könyveket kér.

Krizsán András licentiátus létre a tudós könyvek birtokában népét nyelvileg és műveltségileg fel kívánta emelni. Tudatosan használja a „Horvátország és Szlavónia” elnevezést, a horvátság fennmaradását egyedül annak nyelvi felvirágoztatásában és megerősítésében látta. Evangéliumot kért, ami már létezett, ugyanis Antun Vranec „szláv” nyelven megjelentette a *Postilla na vze leto po nedelni dni...* („Egy egész évre és hetekre szóló prédikációs könyv...”) jeles horvát nyelvű művét Ivan Manlius nyomdájában (Varaždin, 1588). Fél évszázadra rá más horvát könyvek is napvilágot látnak: Krajačevica mellett Juraj Habelića (1622) és Baltazar Milovec (1661) tollából.

Összegzésképpen elmondható, hogy ezen zavaros idők tanúi: a horvát és a latin nyelvű levelek beszédesen vallanak a kettős uralom alatti évekről, a csaknem 13 horvát Dráva menti község lakóinak keserves küzdelmeiről, amelyek közül a legnagyobb falu 10 háznál aligha számolhatott többet.

Bármennyire is furcsa számunkra, a levelek alig szólnak a török zaklatásairól, annál inkább a szabad területeken katonáskodó hajdúk erőszakoskodásairól, fosztogatásairól, embertelenségéről, egyúttal a velük szembeni védelmet kérésről és keresőkről.

Különös figyelmet érdemel a laikus Krizsán András felsőszentmártoni és szentborbási lelkipásztori működése, aki népét magasabb egyházi műveltségű írásokkal kívánta megismertetni, s szándékában állt a lakosság megvédése a horvát-magyar katonák hatalmaskodásaival, túlkapásaival szemben.

Művelődés- és vallástörténeti szempontból sem elhanyagolhatók a dokumentumok, ugyanis a horvát nyelvű könyvek vélhetően eljutottak a Dráva mentén pásztoráló horvát katolikus lelkipásztorokhoz, licenciátusokhoz. A református vallásra áttért horvátok hét év elteltével azonban visszatértek a katolikus vallásra.

Frankovics György

Örmények a Gyimes völgyében

Amikor megkérdeztem egyik adatközlőmet, mit tud arról, mikor jöhettek az örmények Gyimesbe így válaszolt: „Én ne tudnám megmondani mikor jöttek? Ejszen, örökké itt voltak.”

De mindennek van kezdete...

Tudjuk, a Gyimes völgye három községből tevődik össze, Gyimesfelsőlokon, Gyimesközéplekon és Gyimesbükkben mintegy 15 000 csángó él, akiknek több mint 90 %-a magyar. A XVII. század végén és a XVIII. század elején kezdett benépesülni a völgy, a Székelyföldről és Moldvából csángáltak valamiért ide a későbbi lakosok elődei és meghúzódtak először a völgyek, patakok fejében, hogy ne legyenek szem előtt. Innen szaporodtak el és benépesítették az egész völgyet. Ahová meghúzódtak, a birtokok, erdők, a csiki községek közbirtokai voltak. Ügyes-bajos dolgoikat a csiki községekben rendezték, amikor már letisztultak az ügyek, hisz itt sok katonaszökevény, rab, szolga, adómegettadó húzódtott a nagyerdők szélére, távol a hivatalosságoktól. A települések közigazgatásilag csak XIX. század végefelé alakultak ki sorrendben a leghamarább *Gyimesbükk*, a Sánccpatakkal, ahol az első házak is épültek; majd *Gyimesközéplek* és a legfiatalabb *Gyimesfelsőlok*. Így valóban igaza lehet a fentemlített állításnak: az örményekből lehettek itt honfoglalók is, akik együtt jöttek a Csíkból, Moldvából idehúzódtott csángók elődeivel. Annál is inkább, mert Csíkszépvíz már akkor nagy örmény központnak számított, később járásközponttá fejlődött, s Gyimes nagy része is idetartozott. Gyimesfelsőlokon, ahol az örményeknek a legkiterjedtebb birtokai voltak, szintén a szépvízi közbirtokosság területén jött létre. A csángók is mind úgy vellegették, vásárolták az idők folyamán a birtokokat. A mai napig is tudják a gyimesiek melyik birtokrész volt a szépvízieké, a borzsoviaiaké, a szentmiklósiaké. A gyimesi zsidókat és az örményeket összehasonlítva